

Универзитет у Нишу, Филозофски факултет –
Департман за социологију, Ниш

DOI 10.5937/kultura2066222P

УДК 316.344.7

прегледни рад

КАРАКТЕРИСТИКЕ СТУДИЈЕ СЛУЧАЈА И МОГУЋНОСТИ ПРИМЕНЕ У ИСТРАЖИВАЊИМА МАРГИНАЛНИХ ГРУПА

Сажетак: *Премда често употребљавана за истраживање различитих научних проблема, студија случаја као истраживачка стратегија, још увек изазива отворене дебате о њеним епистемолошким дометима и начину примене. Кроз анализу основних карактеристика студије случаја, те комплексних истраживачких задатака које она може да реши и кроз упућивање на ток реализације таквих истраживања, указује се на домете и ограничења њене примене у истраживању проблема и тема које се односе на маргинализоване појединце и групе. Упознатост истраживача са сложеностију једног од најзахтевнијих истраживачких приступа у методологији друштвених наука, каква је израда студије случаја, кључни је услов њене успешне примене. Стога је намера аутора овог текста да у томе помогну истраживачима, поготову онима без искуства. Сматрамо потребним разграничити њену смислену употребу од покушаја истраживања која неретко дезавуишу њен прави смисао, свводећи је искључиво на приказ илустративних примера животних трајекторија појединаца и група с руба одређене заједнице, без јасног образложења методолошких поступака који претходе.*

Кључне речи: *студија случаја, маргиналне групе, дизајн истраживања, друштвена истраживања, друштвена неједнакост*

Уместо увода¹

Маргиналне друштвене групе и уопште друштвени живот на ободима заједнице, одувек су интригирале научнике. Међутим, чини се да актуелност њиховог изучавања никада није била већа. Разлог томе није само чињеница да упркос досегнутим нормативним стандардима, постајемо свеснији кршења права различитих мањинских заједница и група, па ни тога да нарушавање права постаје видљивије. Један од битних разлога свакако јесте изневерена нада да ће развој савременог друштва смањити социјалне разлике између појединаца и група, донети опште благостање и изједначити услове живота. О економским разликама и размерама сиромаштва економисти су дали свој суд, прецизно утврђујући њихове величине. Међутим, другим друштвеним наукама остало је да расветле питања како заиста изгледа живети у сиромаштву и/или на рубу свих друштвених збивања, шта тачно значи трпети дискриминацију и какве обресе поприма живот „обележених” на маргини заједнице. Истраживаче могу интересовати и питања како се заправо одвија механизам социјалног искључивања појединих маргиналних заједница, зашто се он упорно одржава у тзв. демократским друштвима и да ли је и кроз какве мере могуће ублажити последице маргинализације. Може их занимати и да научно утврде и измере ефекте одређених социјалних мера примењених за умањивање последица маргинализације и социјалне искључености.

На поменути и многа друга питања социологија и друге друштвене науке компетентно могу одговорити искључиво применом одговарајуће методологије научног истраживања, а у зависности од карактера истраживачког питања. Нас ће у овој раду занимати пре свега које су могућности примене студије случаја у изучавању маргиналних група и појединаца.

Особености студије случаја и њена примена у истраживањима маргиналних група

Студија случаја не представља посебну технику већ пре истраживачку стратегију или приступ. Упркос дуготрајној

1 Рад је урађен у оквиру пројекта „Корак ка професионализацији социологије: анализа потреба за професијом”, Центра за социолошка истраживања Филозофског факултета Универзитета у Нишу. Ово истраживање финансијски је подржало Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије (пројекти 179013 и 179074).

примени у различитим дисциплинама², методолошка разматрања карактеристика и критеријума примене студије случаја остала су релативно запостављена.³ У свом предговору трећег издања књиге *Студија случаја: дизајн и методе*, један од водећих аутора Робер К. Лин истиче како је ова истраживачка стратегија дуго стигматизована због својих слабости, те да се такав тренд наставља⁴. Критике студије случаја, па и обесхрабривања истраживача за њену примену, углавном су упућиване због ограничених могућности генерализације, опасности од субјективности и одступања од хипотетичко-дедуктивног модела истраживања.⁵ Неретко као кључне аргументе, противници њене употребе у друштвеним наукама виде у недовољној прецизности и недостатку ригорозности како у самом истраживачком поступку, тако и у извођењу закључка.⁶ Упркос критикама, стратегија интензивног испитивања једног или више случајева опстала је уз видно настојање да се она унапреди у складу са захтевима и стандардима научноистраживачког рада. Томе су допринели не само покушаји да се одговори на замерке, него и сазнање да применом квантитативних истраживачких процедура затворених у зачарани круг дедуктивног расуђивања, није могуће протумачити поједине комплексне проблеме и то посебно оне за чије тумачење је неопходно сагледати и контекстуалне факторе, који превазилазе границе посматраних јединица истраживања, или онда када је потребно укључити перспективу актера.

Заступљеност примене студије случаја последњих година је у порасту, при чему је присутна разноврсност приступа у зависности од истраживачке парадигме, изабраног случаја и

2 Прве примене студије случаја јављају се двадесетих година XIX века у истраживањима Чикашке школе у социологији (Mills, A. J., Durepos, G. and Wiebe, E. Introduction, in: *Encyclopedia of Case Study*, eds. Mills, A. J., Durepos, G. and Wiebe, E. (2010), Los Angeles: Sage, XXVIII); средином XIX века у психологији, и у социјалном раду двадесетих година XIX века, где се јављају под називом *case works* (Starman, A. B. (2013) The case study as a type of qualitative research, *Journal of contemporary educational studies* 1/2013, Ljubljana: Association of Slovenian Educationalists, p. 29, фуснота 1). Студије случаја представљају једну од најранијих употреба квалитативних метода (Исто, стр. 29).

3 Mills, A. J., Durepos, G. and Wiebe, E. Introduction, in: *Encyclopedia of Case Study*, eds. Mills, A. J., Durepos, G. and Wiebe, E. (2010), Los Angeles: Sage, p. XXVIII.

4 Yin, R. (2007) *Студија случаја – дизајн и методе*, Zagreb: Fakultet političkih znanosti, str. 5; Bogdanović, M. (1993) *Методолошке студије*, Beograd: IPS, str. 82.

5 Flyvbjerg, B. (2006) *Five Misunderstandings About Case-Study Research*, *Qualitative Inquiry* 12(2), Los Angeles: Sage Publications, pp. 219–220; DOI: 10.1177/1077800405284363.

6 Богдановић, М. нав. дело.

техника.⁷ Студије случаја заступљене су у различитим друштвеним наукама, а од посебног су значаја за дисциплине оријентисане на праксу, попут менаџмента и социјалног рада.⁸ Због различитости приступа у оквиру појединачних дисциплина и флексибилности самог приступа, може се јавити неразумевање суштине студије случаја и фундаменталних захтева за њено ваљано спровођење.⁹ Због тога се у овом раду не ограничавамо на испитивање могућности примене студије случаја у само једној дисциплини, већ је учињен покушај кристализовања неупитних стандарда нацрта и примене студије случаја који могу бити заједнички за све друштвене науке које се, између осталог, баве проучавањем како положаја и искустава маргиналних група, тако и увођења различитих мера у циљу решавања ових проблема и ублажавања последица друштвених неједнакости. Наравно, студије случаја су погодна стратегија истраживања и при процени ефеката примењених мера јавних политика.

Према Јину (Yin), студија случаја је емпиријско истраживање које проучава феномен у његовом природном контексту, посебно када границе између феномена и контекста нису очигледне.¹⁰ Колика је важност која се приписује контексту, сведочи и одређење студије случаја које дају приређивачи Енциклопедије посвећене овој истраживачкој стратегији¹¹, дефинишући је као истраживачку стратегију која подразумева: а) фокус на међусобне везе које чине контекст истраживаног објекта; б) анализу односа између објекта и контекстуалних фактора и в) употребу резултата наведене анализе у циљу изградње теорије или унапређивања постојећих теорија. Наведена дефиниција има четири битне карактеристике: а) има за циљ да омеђи дефинисани предмет на начин који није превише ограничавајући; б) њена функција је да води разумевању студије случаја, пре него да строго диктира пут њене концептуализације; в) студија случаја се дефинише као истраживачка стратегија пре него као метод или методологија, с обзиром на то да она подразумева употребу различитих техника у зависности од карактеристика објекта и контекста; г) наглашена је контекстуализација предмета,

7 Hyett, N., Kenny, A. and Dickson-Swift, V. (2014) Methodology or method? A critical review of qualitative case study reports, *International Journal of Qualitative Studies on Health and Well-being*, 9(1), 23606, pp. 1–14, Milton Park: Taylor & Francis; DOI: 10.3402/qhw.v9.23606

8 Starman, A. B. нав. дело, стр. 29.

9 Hyett, N., Kenny, A. and Dickson-Swift, V. нав. дело.

10 Yin, R. K. нав. дело, стр. 24, 25.

11 Mills, A. J., Durepos, G. and Wiebe, E. (2010) Introduction, in: *Encyclopedia of Case Study*, eds. Mills, A. J., Durepos, G. and Wiebe, E. (2010), Los Angeles: Sage, p. XXVIII.

односно: „[...] фокус је на вези између конкретног објекта и његових претпостављених контекстуалних међусобних веза, као и на томе шта те везе могу да нам кажу или о јединствености тог случаја, или о њиховој генерализибилности на упоредиве везе”.¹²

Вилиг (Willig) даје слично одређење студије случаја као приступа истраживању појединачних ентитета, који дозвољава примену различитих метода и чије су основне карактеристике: идиографска перспектива, обраћање пажње на контекстуалне податке (холистички приступ), триангулација, темпорални елемент и старање за теорију.¹³ Нагласак на посматрању феномена у његовом природном контексту који, уз сагледавање међусобних веза између изабраног случаја и различитих друштвених фактора, омогућава јединствен приступ проучавању положаја и искустава маргиналних друштвених група. Дакле, супротно класичним експерименталним истраживачким дизајнима у којима истраживачи настоје да издвоје проучавану појаву из контекста и проучавају искључиво деловање експерименталног чиниоца (дражи) на експериментални објекат, у спровођењу студије случаја нагласак је управо на оним елементима контекста који могу допринети потпуном опису, објашњењу или разумевању случаја.¹⁴ За разлику од анкетних истраживања усмерених на исечак стварности, када се као крајњи резултат појављује сазнање редуковано „на подухват иницијалних наслуђивања, рудиментарне имажерије, непосредне спекулације о томе какве облике ти налази попримају у стварном свету”¹⁵, студија случаја обично укључује засићени опис (*thick description*) који надилази огољене чињенице, укључујући „детаље, контекст, околности, значења, значај, мотивације, емоције, друштвене односе, историјат и друге описне и интерпретативне елементе случаја.”¹⁶

Продубљено изучавање случаја (особе, групе, организације, догађаја, процеса) у контексту који га ствара, обликује, мења, неретко захтева стратегију која укључује перспективу изграђену кроз употребу више извора искуствене евиденције. Отуда су и студије случаја најчешће (не и искључиво)

12 Исто, стр. XXX.

13 Vilig, K. (2016) *Kvalitativna istraživanja u psihologiji*, Beograd: Clio, str. 220–222.

14 Yin, R. K. нав. дело, стр. 24; De Vaus, C. (1991) *Research Design in Social Research*, London: SAGE, pp. 232–266.

15 Pawson (1986), нав. дело, стр. 53; према: Меžнарић, S. (1990) Šta je to doista novo u sociološkoj metodi? *Revija za sociologiju* 3, str. 430.

16 McGinn, M. K. (2010) Depth of Data, in: *Encyclopedia of Case Study*, eds. Mills, A. J., Durepos, G. and Wiebe, E. (2010), Los Angeles: Sage, p. 287.

мултиметодска истраживања која подразумевају триангулацију (комплементарност) истраживачких техника и извора података, а понекад и триангулацију истраживача и теоријских перспектива.¹⁷ Начело триангулације омогућава формирање вишедимензионалног приказа појаве, што је релевантно како за разумевање позиције одређених група у друштву, тако и за постизање веће сензитивности у истраживању, због обухвата димензија искључености и неједнакости које би при квантитативном истраживању (на основу унапред одређених индикатора) могле остати сакривене. Анализа случаја у оквиру друштвеног контекста омогућава утврђивање положаја група у односу на друге актере, односно димензије неједнакости које се могу измерити само у релационом односу са другим групама.

Још једна важна примена студије случаја у истраживањима друштвених група огледа се у могућности њене примене у евалуацијским истраживањима. Јин наводи пет могућих примена студије случаја у ову сврху: а) објашњење узрочно-последичних веза у примени одређеног програма, када су те везе превише комплексне за експериментално или анкетно истраживање; б) описивање интервенције, односно примене одређених мера у конкретном друштву или заједници; в) илустровање одређених тема унутар интервенције; г) дубинско истраживање ситуација у којима последице интервенције није једноставно предвидети; д) метаевалуација, односно студија евалуацијске студије. Док студије неједнакости квантитативног типа могу указати на генерални тренд промена који је произведен увођењем одређених социјалних мера и пројеката, студија случаја може пружити податке о процесу имплементације мера у реалном друштвеном контексту, реакцијама свих релевантних актера и институција у заједници, тешкоћама које се могу јавити при спровођењу мера и о непредвиђеним последицама. У случају изучавања маргиналне групе, избор случаја би морао да садржи варијабле које креаторима политика пружају могућност да на основу научних сазнања могу планирати јавне политике и мере и утицати на њихове исходе.

Низ је критеријума на основу којих је могуће разврставање студија случаја. Једна од познатијих типологија разликује интринзичне, инструменталне и колективне студије: интринзичне студије имају за циљ опис и разумевање изабраног феномена док инструменталне теже анализи случаја

17 Видети шире у: Denzin, N. K. and Lincoln, Y. S. (2005) Introduction: The Discipline and Practice of Qualitative Research, in: *Handbook of Qualitative Research*, 3rd Edition, eds. Denzin, N. K. and Lincoln, Y. S. London: Sage, Thousand Oaks, p. 5.

који представља манифестацију општег феномена, а колективне студије обухватају више случајева који пружају информације о различитим облицима истог феномена.¹⁸ У литератури су присутне бројне класификације студија случаја, према различитим критеријумима. Међутим, мноштво типологија студија случаја може бити и контрапродуктивно: „Што више класификација познајемо, боље и лакше можемо класификовати своју студију случаја. Међутим, у неком тренутку морамо повући линију, јер претеран фокус на детаље при класификацији студије може прикрити општи значај студије”.¹⁹ Стога се посебно задржавамо на класификацији студија према циљу истраживања, због значаја који ова подела има, како на дизајн конкретне студије, тако и на статус студије случаја као стратегије истраживања.

Према научном циљу истраживања, студије се могу поделити на дескриптивне, експликативне и експланаторне. Ова типологија студија је свакако идеално-типска, будући да се неретко у спровођењу одређене студије случаја дескриптивног карактера појављују елементи објашњења испитиваног феномена. Надаље, извођење експланаторне студије свакако подразумева да се најпре добије садржајан опис онога што се објашњава. Иако чисто дескриптивна студија случаја може бити подједнако значајна за истраживање одабраног предмета, присутна је опасност свођења студије случаја само на опис предмета без довољне теоријске утемељености студије и ситуирања случаја у друштвени контекст. Флексибилност студије случаја и њена усмереност на случај могу довести почетнике до пропуста у дефинисању објекта анализе, што ограничава студију на пуку дескрипцију без конципирања предмета и интерпретације налаза у ширем теоријском и друштвеном контексту.²⁰ Дакле, избор дескриптивне студије не треба да подразумева и занемаривање критеријума које ваљана студија случаја треба да испуни. Овакав неоправдано ограничавајући приступ посебно је проблематичан када се имају у виду предности студије случаја, које омогућавају не само дубинско разумевање предмета, већ и анализу односа између случаја и контекста. При том је потребно имати у виду да се закључивање на основу резултата студије случаја не темељи на логици узорковања и статистичкој генерализацији, већ на логици репликације и аналитичком уопштавању²¹. Предности студије случаја подразумевају:

18 Stake, R. E. Case studies, in: *Strategies of qualitative inquiry*, eds. Denzin, N. K. and Lincoln, Y. S. (2003), Los Angeles: Sage Publications, pp. 136-138.

19 Starman, A. B. нав. дело, стр. 34.

20 Thomas, G. нав. дело, стр. 513.

21 Yin, (2007), нав. дело, стр. 50.

а) концептуалну валидност, која је појачана сагледавањем објекта у друштвеном контексту; б) формулисање нових хипотеза, што је олакшано натуралистичким приступом и контекстуалним подацима; в) испитивање каузалних механизма и г) моделовање комплексних каузалних веза, што је омогућено посматрањем и мерењем односа већег броја фактора и случаја.²² Док логика квантитативног истраживања подразумева посматрање и мерење варијабле на великом броју јединица, студија случаја подразумева утврђивање великог броја варијабли на једној или мањем броју јединица. Сагледавање међусобних веза између случаја и већег броја фактора, у њиховом природном процесу одвијања, омогућава спецификовање узрочно-последичних веза.

Процењујући квалитет извештавања о квалитативним студијама случаја Хијет и сарадници²³ сачинили су преглед критеријума које студија случаја треба да задовољи, класификујући критеријуме које формулише Стејк (Stake) у две категорије – критеријуме који важе за сва квалитативна истраживања и критеријуме који се специфично односе на студију случаја – и допуњујући их стандардима новијег датума (видети: Табелу 1). Аутори су анализирали радове објављене у часописима усмереним на квалитативна истраживања, који су индексирани на SCI листи и објављени у периоду од 2008. до 2013. године. Узорак је обухватио 34 рада, који су сви садржали опис примењених техника за прикупљање података, док образложење избора и примене студије случаја није адекватно изложено у многим радовима – чак 26 радова није садржало ни једну референцу на методолошку литературу о примени студије случаја. Трећина узорка, према ауторима, не може се сматрати студијом случаја већ *извештајем о случају (case report)*, због неадекватног методолошког утемељења и циља истраживања; ови радови ослањају се на секундарне изворе или литературу о квалитативним техникама, а анализирани случајеви представљени су као илустрације или примери. Избор случајева често није оправдан, те се јављају пригодни избори за које није јасно објашњено какав допринос њихово истраживање пружа науци. Остали недостаци који се јављају су изостављање контекстуалне анализе случаја и приказа односа истраживача према испитиваном случају.²⁴ Основни закључак представљене анализе

22 George and Bennett, (2005), нав. дело, стр. 25.

23 Hyett, N., Kenny, A. and Dickson-Swift, V. (2014) Methodology or method? A critical review of qualitative case study reports, *International Journal of Qualitative Studies on Health and Well-being*, 9(1), 23606, Milton Park: Taylor & Francis, p. 4; DOI: 10.3402/qhw.v9.23606.

24 Исто, стр. 5–7.

је неопходност раздвајања студија случаја од методолошки и етички мање захтевних извештаја о случају, одређење парадигме у оквиру које се спроводи студија случаја (социјално-конструктивистичка или пост-позитивистичка), њена примена и методолошка доследност у складу са захтевима изабране парадигме и транспарентност у извештавању. У складу са датим препорукама и заступљеним проблемима при спровођењу студије случаја, указујемо на основне елементе нацрта студије случаја, фазе у истраживању и кључне проблеме које треба решити у оквиру сваке фазе.

Дизајнирање студије случаја

Нацрт студије случаја одређен је примарно усмереношћу на појединачни случај, пре него примењеним техникама.²⁵ Иако се претежно сматра квалитативним приступом, који подразумева идиографски приступ и одговарајуће теоријско усмерење – интерпретативни, феноменолошки или конструктивистички приступ – студија случаја може обухватити и примену квантитативних техника, или комбиновати квалитативне и квантитативне технике. Две основне парадигме схватања студије случаја су социјално-конструктивистичка, коју заступају Стејк (Stake) и Меријам (Merriam), и пост-позитивистичка, чији су представници Јин (Yin), Флибјерг (Flyvbjerg) и Ајзенхард (Eisenhardt).²⁶

На основу релевантне литературе, могу се спецификовати следеће фазе у спровођењу студије случаја²⁷:

А) *Одређивање истраживачког питања и избор случајева.* У овој фази важно је прецизно формулисати истраживачко питање и циљ истраживања и донети одлуку о избору јединственог, типичног или репрезентативног случаја; битно је имати на уму и разликовање објекта, као аналитичког и теоријског оквира и субјекта, или конкретног историјског ентитета, тј. случаја.²⁸ Одабир случаја кључни је корак у примени студије случаја и он најчешће није насумичан као у анкетним истраживањима него је стратешки планиран.²⁹ У дефиницијама студије случаја чест је фокус на број слу-

25 Исто, стр. 2.

26 Исто.

27 Alnaim, F. (2015) The Case Study Method: Critical Reflection, *Global Journal of human-social science* 15(7), Framingham: Global Journals Inc, (USA) Online, pp. 30–31; ISSN: 2249-460x & Print ISSN: 0975-587X,

28 Thomas, G. (2011) A Typology for the Case Study in Social Science Following a Review of Definition, Discourse, and Structure, *Qualitative Inquiry* 17(6). Los Angeles: Sage Publications, p. 513; DOI: 10.1177/1077800411409884.

29 Bleijenbergh, I. Case Selection, in: *Encyclopedia of Case Study*, eds. Mills, A. J., Durepos, G. and Wiebe, E. (2010), Los Angeles: Sage, p. 61.

чајева уместо на суштину приступа случају, што је један од разлога за постојање великог броја дефиниција студије случаја.³⁰ Заправо, фокус мора бити на одабиру случајева који могу дати максималну количину информација с обзиром на сврху истраживања, па отуда истраживачи бирају случајеве чије изучавање повећава могућност за развијање хипотеза и теорија које објашњавају социјални феномен или оне који омогућавају најисцрпније и релевантне информације о специфичним особинама и карактеристикама изучаваног феномена. Студија случаја се заснива на интензивном проучавању једне јединице, док се студије вишеструког случаја базирају на компарацији два и више случаја, најчешће 2-10.³¹ При том, аутори су углавном сагласни да дизајн студије вишеструких случајева омогућава боље услове за тестирање теорије или хипотезе будући да омогућавају истраживачима да систематски упоређује варијације између случаја и/или разлику унутар случајева (када се ради о композитном моделу стратегије). Према Јину, студије са више случајева нису посебан облик ове стратегије, већ подразумевају примену истог истраживачког приступа на више јединица. Студија једног случаја примењује се када је испитивани случај кључан за тестирање теорије, јединствен или екстреман, типичан или репрезентативан случај који омогућава уопштавање закључака, а студије више случајева пружају могућност репликације али и захтевају више времена и ресурса. Без обзира на број случајева, студије случаја могу бити холистичке и композитне: холистичке студије приступају случају као јединственом ентитету, док композитне узимају у обзир унутрашњу структуру случаја, обезбеђујући да се сазнање о њему заокружи кроз информације о релевантним подјединицама које случај обухвата.³² Веома је важно нагласити да се случајеви не бирају само зато што су „занимљиви” или због тога што постоји довољно података за њихово проучавање, него је реч о избору случајева који укључују скуп варијабла које су од теоријског интереса за изградњу научног објашњења феномена/процеса који се изучава.³³

Б) *Припрема за прикупљање података* осигурава систематичност студије и захтева специфичне вештине истраживача и припрему протокола. Протокол студије случаја не треба мешати са истраживачким инструментом/инструментима за прикупљање података при њеном спровођењу. То је шири

30 Verschuren, (2001) према: Starman, A. B., нав. дело, стр. 32.

31 Bleijenbergh, I. нав. дело, стр. 61.

32 Yin, R. K. (2007), нав. дело.

33 George, L. A. and Bennet, A. (2005) *Case Studies and Theory Development in the Social Sciences*, Cambridge, Massachusetts, London: MIT press, p. 58.

формални документ који конкретизује све кораке и поступке укључене у осмишљавање истраживања, прикупљање података за студију случаја и њену израду. Уобичајено, сугерише се неких пет кључних целина протокола, од којих прву чине наведена основна истраживачка питања и циљеви студије, дефинисан случај или више случаја који ће бити укључени у студију. Потом следи део протокола у коме је експлицитно описано на који начин ће бити успостављен контакт с кључним информантима и изведено теренско истраживање, укључујући и образложен одабир главних поступака за прикупљање грађе и приложене инструменте. Овај део протокола може укључити и друга процедурална упутства за теренски рад уколико више истраживача спроводи теренско истраживање. У трећем делу протокола садржани су описи мера усмерених на заштиту субјеката истраживања, имајући у виду да изучавање случаја често захтева прикупљање деликатних информација. Етички стандарди подразумевају добровољни пристанак на истраживање, који треба документовати у протоколу, али и читав низ поступака који ће сачувати дигнитет особа укључених у истраживање. Централни део протокола студије случаја јесте одељак у коме су наведени конкретни суштински аспекти случаја/случајева. У њему се наводе питања упућена истраживачу у вези са сваким аспектом случаја и пописани извори података помоћу којих се могу обезбедити одговори. Тако, на пример, уз свако питање може се наћи попис кључних докумената, казивача које треба интервјуисати, места које треба посматрати и сл. Овај део протокола најчешће је подложен ревизији током теренског рада, управо захваљујући подацима који се прикупљају на терену. Важно је истаћи да израда тог сегмента помаже и у планирању последњег дела садржаја протокола – прелиминарног оквира за писање извештаја. Садржај протокола се мора усагласити међу истраживачима уколико више њих спроводи студију случаја односно мора истрпети логичку валидацију (подразумева се и у светлу полазне теоријске перспективе) истраживача који га самостално спроводи.³⁴

В) *Прикупљање података*: Студија случаја омогућава употребу различитих техника и метода за прикупљање података, како квалитативних тако и квантитативних, при чему нема ограничења у њиховом комбиновању, премда је у пракси најзаступљенија употреба посматрања, интервјуа и анализе документације. У овој фази битно је осигурати смислену

³⁴ Шире о томе у: Yin, R. K. (2007), нав. дело; Yin, R. K. Case Study Protocol, in: *Encyclopedia of Case Study*, eds. Mills, A. J., Durepos, G. and Wiebe, E. (2010), Los Angeles: Sage, pp. 84–86; Богдановић, М. нав. дело.

употребу вишеструких извора и обезбедити очување ланца доказа због обезбеђивања конструктне ваљаности и поузданости закључивања, што је могуће захваљујући добро осмишљеном протоколу студије случаја. Ланац доказа се обезбеђује тако што сваки елемент објашњења или описа случаја кореспондира са одговарајућим податком из базе, при чему је податак из базе јасно повезан са одговарајућим елементима протокола и почетним питањима и циљевима студије. Примена било које методе за прикупљање података подразумева уважавање општих стандарда у стварању научне евиденције (од креирања инструмената до њихове примене на терену). Примена секундарне грађе (архивске, статистичке, институционалне, личних докумената и сл.), захтева критички приступ и пажљиву и образложену селекцију поузданих и кредибилних извора. Ипак, најделикатнији сегмент у овом делу извођења студије случаја јесте креирање базе података.³⁵ Заправо, формирање формалне базе података јесте начин да се обезбеди поузданост и репликабилност истраживања. Иако не постоји јединствен приступ успостављању база података студије случаја, квалитет базе, па и коначне студије, процењује се на основу тога да ли су други истраживачи у стању да разумеју како прикупљена грађа подржава тврдње и закључке изнесене у коначном извештају студије. База мора бити тако уређена да је могуће урадити секундарну анализу података, што захтева ниво јасноће и праћење свих специфичности грађе о проучаваном случају, као и прецизност и тачност унетих података. Базе садрже уобичајено неколико целина: белешке истраживача о случају, табеларни приказ налаза, наративе, фотографије, чак и аудио датотеке. Иако поједине студије случаја могу укључити прегледање и анализу обиља докумената, подразумева се да кључна документа (институционални извештаји, одлуке, препоруке, архивска документа, лична документа у виду преписки и слично) морају наћи места и у бази података, поготову у ситуацији када су чињенице садржане у њима саставни део описа или објашњења случаја.

Г) *Анализа података* може неформално започети и током претходне фазе. Штавише, то је неопходно, имајући у виду да откривање неочекиваних чињеница о случају може водити редизајнирању студије. Заправо, начело континуиране (секвенцијалне) анализе података које започиње још приликом њиховог прикупљања јесте карактеристично за студију случаја. С обзиром на обиље података важно је издвојити оне податке који омогућавају одговор на истраживачко питање, осигурати систематичност у категоризацији и обради

35 Yin, R. K. (2007), нав. дело, стр. 47–53.

података и спроводити анализу у складу са теоријским оквиром. Неопходан и први корак у овој фази израде студије случаја је одабир опште стратегије анализе. Јин издваја три опште стратегије: ослањање на теоријске претпоставке, успостављање оквира заснованог на конкурентским објашњењима и разрада описа случаја. Било која од наведених општих стратегија могу се применити кроз пет специфичних техника анализе у студији случаја: подударане образаца, конструисање објашњења, анализа временског низа, анализа логичких модела или синтеза случајева³⁶. Независно од избора аналитичке стратегије и технике, у овој фази као кључни захтеви се појављују фокусирање на најважнија питања студије, узимање у обзир свих релевантних чињеница прикупљених о случају приликом анализе и изградње објашњења, јасна демонстрација искључивања алтернативних објашњења и интерпретација као и аналитички приступ који подразумева уважавање претходних теоријских и емпиријских сазнања о изучаваном феномену (случају), или шира сазнања у научном пољу. Само у том случају аутор може бити сигуран да анализа података води ваљаном опису или објашњењу случаја.

Д) *Припрема извештаја* деликатан је и изузетно захтеван корак у извођењу студије случаја. „Стандардни” формати извештаја са изведеног истраживања који се користе код експерименталних или квантитативних анкетних истраживања најчешће нису погодни за израду већине извештаја о случајевима.³⁷ На располагању су различите форме извештавања, али уз захтеве који су често много сложенији но када се престављају резултати уобичајених истраживања, што посебно важи код мултиметодских истраживања. Неки од аутора као најчешће форме структуре израде извештаја излиставају следеће: линеарно-аналитичка, компаративна, хронолошка, структура конструкције теорије, „лебдећа” и недотерана структура.³⁸ Резултати могу бити саопштени и искључиво у форми наратива. Избор неког формата зависиће не само од тога да ли је реч о студији једног или вишеструких случајева, већ и од истраживачких питања и процене који од наведених форми приказа налаза највише одговара сврси студије. Рефлексија над случајем не започиње са писањем извештаја, него се она одвија све време спровођења истраживања, што омогућава да се неки делови

36 Исто, стр. 47–53.

37 Weatherbee, T. G. Reporting Case Study Research, in: *Encyclopedia of Case Study*, eds. Mills, A. J., Durepos, G. and Wiebe, E. (2010), Los Angeles: Sage, pp. 806–808.

38 Yin, R. K. (2007), нав. дело, стр. 161; Видети шире: Исто, стр. 167–168.

извештаја осмисле и делимично напишу још током прикупљања истраживања. Извештај мора бити усаглашен и са његовом наменом³⁹. Дакле, основно питање јесте којој публици је намењен извештај: академским круговима, доносиоцима одлука, студентској популацији или широкој јавности? Од одговора на ово питање зависиће и коначни изглед и структура извештаја. Ако истраживање треба представити члановима академске заједнице, битан елемент извештаја је детаљно образложена коришћена методологија, теоријске импликације добијених сазнања о случају и снажна аргументација налаза заснованих на подацима. Другим речима, извештај ће тада укључити основне елементе нацрта студије, образложење избора спроведених техника и извора података и јасно представљање резултата, с нагласком на утемељено поткрепљивање изведених научних закључака прикупљеним чињеницама о случају. Уколико је извештај усмерен на практичаре у области јавних политика или на организације, акценат у извештају мора бити стављен на конкретна и практична сазнања добијена изучавањем случаја, без освртања на евентуални теоријски допринос истраживања. Важан део у изради извештаја студије случаја је валидација стручњака у форми рецензија извештаја, као и додатна валидација коју извештај мора проћи од учесника истраживања (казивача, или лица која су на други начин учествовала у истраживању).

Ка закључивању

Кратак преглед карактеристика студије случаја као истраживачког приступа и сажет приказ кључних фаза у дизајнирању показали су да њена употреба подразумева како солидно познавање универзалних стандарда научног рада, који се протежу од избора и формулисања проблема до писања извештаја о спроведеном истраживању, тако и низ деликатних одлука који су кључни за њену успешну примену. Велики изазов није само одлука о избору случаја/случајева на коме ће бити проверена почетна теорија или изграђени нови теоријски ставови или, пак, сачињена добра дескрипција, него је то и одлука о избору и комбиновању више истраживачких техника и/или извора секундарне грађе, потом и одабир стратегије анализе и модела приказа добијених налаза – јер дефинисаних рецепата нема. Све заједно са истрајним преиспитивањем информација прикупљених на терену у светлу почетних и новопостављених питања током истраживачког рада захтевају посвећеност, време и знање истраживача. Истовремено, резултати који се могу добити

39 Weatherbee, T. G. нав. дело, стр. 808; Yin, R. K., 2007, нав. дело, стр. 16.

добро изведеном студијом случаја најчешће превазилазе домете примене других истраживачких приступа и метода, не само по обиму утврђених чињеница него и по приливу знања у одређеној области.

У ситуацији када се изучавају маргиналне групе и појединци, наведене карактеристике студије случаја омогућавају не само опис већ и објашњење механизма које задржавају одређене групе на маргини друштва, разумевање проблема са којима се ове групе суочавају али и спецификацију друштвених фактора који доводе до стварања или репродукције оваквог положаја и неједнакости у друштву. С обзиром на опстајање (и заостравање) друштвених неједнакости и маргинализације одређених група у савременом друштву, од великог је значаја издвајање структуралних карактеристика и културних образаца друштва које отежавају преовладавање ових проблема. Примена стратегије изучавања случаја може помоћи и разумевању личне перспективе актера маргинализованих заједница. Субјективно искуство социјалне искључености није само прост доживљај скрајнутости из друштвеног живота. Из таквих доживљаја могу се ишчитати и специфични одговори појединаца на структуралне социјалне датости. У том смислу студија случаја може бити од користи и у сагледавању перспектива маргиналних група које се могу поистоветити с нарочитом поткултурном припадношћу која може додатно отежавати њихов друштвени положај. Примена стратегије изучавања случаја може погодовати и осветљавању неких неформалних, само наизглед небитних, друштвених пракси које учвршћују механизме друштвеног искључивања, супротно јавно прокламованом нормативном оквиру једнакости и забрани дискриминације. Поред тога, студија случаја може осигурати праћење промена и евентуалних потешкоћа у примени социјалних мера и политика, усмерених на уједначавање квалитета живота и друштвених неједнакости, па отуда треба истаћи њен потенцијал у спровођењу акционих и евалуационих истраживања. Међутим, у примени студије случаја морају се имати на уму потешкоће и уобичајене „замке” које „вребају” истраживаче, те предузети одговарајућа припрема за њихово решавање.

Прилог.

Табела 1. Оквир за процену квалитета код квалитативног истраживања студије случаја (Списак ставки за процену квалитета извештаја студије случаја. Релевантно за сва квалитативна истраживања); Прилагођено из Stake, А. В. (1995, стр. 131).

1. Да ли је овај извештај лак за читање?
2. Да ли је добро састављен, свака реченица доприноси целини?
3. Да ли овај извештај има концептуалну структуру? (тј. теме или проблеме?)
4. Да ли су проблеми развијени у виду серије и на научни начин?
5. Да ли је цитирање ефикасно употребљено?
6. Да ли је писац изнео смислене тврдње, не тумачећи ни превише ни премало?
7. Да ли су наслови, слике, артефакти, прилози, индекси ефикасно коришћени?
8. Да ли је извештај добро уређен, затим додатно дотеран на крају?
9. Да ли је представљено довољно силових података?
10. Да ли је очигледна природа циљане публике?
11. Да ли се чини да су појединци доведени под ризик?

Висока релевантност за квалитативна истраживања студије случаја

12. Да ли је случај адекватно дефинисан?
13. Да ли се у презентацији стиче утисак приче?
14. Да ли се читаоцу пружа неко посредно искуство?
15. Да ли се придаје адекватна пажња различитим контекстима?
16. Да ли су извори података правилно одабрани и да ли их има довољно?
17. Да ли се чини да су опажања и тумачења триангулисана?
18. Да ли је пишева улога и тачка гледишта довољно очигледна?
19. Да ли је према свим странама исказана емпатија?
20. Да ли су испитане личне намере?

Додато из Merriam (2009)

21. Да ли је студија случаја специфична?
22. Да ли је студија случаја дескриптивна?
23. Да ли је студија случаја хеуристична?

Додато из Creswell (2013b)

24. Да ли је дизајн студије одговарајући за методологију?

ЛИТЕРАТУРА:

Alnaim, F. (2015) The Case Study Method: Critical Reflection, *Global Journal of human-social science* 15(7), Framingham: Global Journals Inc. (USA) Online ISSN: 2249-460x & Print ISSN: 0975-587X

Bleijenbergh, I. Case Selection, in: *Encyclopedia of Case Study*, eds. Mills, A. J., Durepos, G. and Wiebe, E. (2010), Los Angeles: Sage, pp. 61–63.

Bogdanović, M. (1993) *Metodološke studije*, Beograd: IPS.

Vilig, K. (2016) *Kvalitativna istraživanja u psihologiji*, Beograd: Clio.

George, A. L. and Bennett, A. (2005) *Case studies and theory development in the social sciences*, Cambridge, Massachusetts: MIT Press; ISBN 0-262-07257-2

De Vaus, C. (1991) *Research Design in Social Research*, London: SAGE.

Denzin, N. K. and Lincoln, Y. S. (2005) Introduction: The Discipline and Practice of Qualitative Research, in: *Handbook of Qualitative Research*, 3rd Edition, eds. Denzin, N. K. and Lincoln, Y. S. London: Sage, Thousand Oaks, pp. 1–32.

Mežnarić, S. (1990) Šta je to doista novo u sociolozijskoj metodi? *Revija za sociologiju* 3, str. 427-435.

- McGinn, M. K. Depth of Data, in: *Encyclopedia of Case Study*, eds. Mills, A. J., Durepos, G. and Wiebe, E. (2010), Los Angeles: Sage, pp. 286–288.
- Mills, A. J., Durepos, G. and Wiebe, E. (2010) Introduction, in: *Encyclopedia of Case Study*, eds. Mills, A. J., Durepos, G. and Wiebe, E. (2010), Los Angeles: Sage, XXVIII–XXXI
- Stake, R. E. (2003) Case studies, in: *Strategies of qualitative inquiry*, eds. Denzin, N. K. and Lincoln, Y. S. (2003), Los Angeles: Sage Publications, pp. 134–164.
- Starman, A. B. (2013) The case study as a type of qualitative research, *Journal of contemporary educational studies* 1/2013, Ljubljana: Association of Slovenian Educationalists, pp. 28–43.
- Thomas, G. (2011) A Typology for the Case Study in Social Science Following a Review of Definition, Discourse, and Structure, *Qualitative Inquiry* 17(6), Los Angeles: Sage Publications, pp. 511–521; DOI: 10.1177/1077800411409884.
- Flyvbjerg, B. (2006) Five Misunderstandings About Case-Study Research, *Qualitative Inquiry* 12(2), Los Angeles: Sage Publications, pp. 219–245; DOI: 10.1177/1077800405284363.
- Hyett, N., Kenny, A. and Dickson-Swift, V. (2014) Methodology or method? A critical review of qualitative case study reports, *International Journal of Qualitative Studies on Health and Well-being*, 9(1), 23606, Milton Park: Taylor & Francis, pp. 1–14; DOI: 10.3402/qhw.v9.23606
- Yin, R. K. (2007) *Studija slučaja – dizajn i metode*, Zagreb: Fakultet političkih znanosti.
- Yin, R. K. Case Study Protocol, in: *Encyclopedia of Case Study*, eds. Mills, A. J., Durepos, G. and Wiebe, E. (2010), Los Angeles: Sage, pp. 84–86.
- Weatherbee, T. G. Reporting Case Study Research, in: *Encyclopedia of Case Study*, eds. Mills, A. J., Durepos, G. and Wiebe, E. (2010), Los Angeles: Sage, pp. 806–808.

Jasmina Petrović and Nina Pavlović
University in Niš, Faculty of Philosophy – Department of Sociology, Niš

CHARACTERISTICS OF THE CASE STUDY AND
POSSIBILITIES OF APPLICATION IN MARGINAL
GROUP RESEARCH

Abstract

Although often used to investigate a variety of scientific issues, case study as a research strategy still provokes open debate about its epistemological reach and method of application. Through analysis of basic features of case study, as well as the complex research tasks it can solve, and through reference to course of implementation of such a research, the scope and limitations of its application in researching problems and topics pertaining to marginalized individuals and groups are outlined. Familiarity of researchers with the complexity of one of the most demanding research approaches in social science methodology, such as design of the case study, is a key condition for its successful application. It is therefore an intention of the authors of this paper to assist researchers, especially those without experience. We consider it necessary to distinguish its meaningful use from attempts at research that often defy its true meaning, reducing it solely to illustrative examples of life trajectories of individuals and groups from the borders of a particular community, without clearly explaining the underlying methodological procedures.

Key words: *case study, marginal groups, research design, social research, social inequality*

Јелена Меркур, *Суматризам*,
акрилик на платну, 70x50 цм, 2018.